

İslâm'da Mimar ve Şehir

Mehmet Yılmaz

Bu kitap Derin Düşünce Fikir
Platformu'nun okurlarına
armağanıdır.

www.derindusunce.org

İçindekiler

Önsöz.....	5
Anıtkabir ve Türbeler.....	6
Güzel Mimar Güzel Binaya Nasıl Nüfuz Eder?	12
Sinan gibi cami yapmak veya Sinan gibi adam olmak?.....	16
Mimar Olmak, Mutlu Olmak, Tatmin Olmak... ..	24
Mimarın fikri ve zikri.....	38
Kemalist mimarî neden güzel değil?.....	42
Modern camiler neden çirkin?	48

Önsöz

Cumhuriyet'in ilânından beri yaşadığımız şehirler hızla tektipleşiyor. Betondan yapılmış kareler ve dikdörtgenler kapladı ufukumuzu. Trabzon, Aydın, Malatya... Anadolu'nun her yeri birbirine benzedi. Fakat Türkiye'ye has bir sorun değil bu. Batının "alternatifsiz" demokrasisi ve serbest piyasa mimarları da tektipleştirdi. Farklı düşünemeyen, yerel özellikleri yansıtmayan binalar yükseliyor hergün. Moskova, Tokyo, Paris, Hong Kong da tektipleşiyor ve çirkinleşiyor.

Bir kaç istisna dışında Amerikalı Frank Lloyd Wright'ın eserlerini Ruslardan, meselâ Trotsky, Melnikov ve Lissitzky'nin tasarımlarından ayırt etmek mümkün değil. Keza Fransız Le Corbusier ... Hepsi tek bir mimarmış gibi, renksiz, kokusuz, ruhsuz ve heyecansız binalar. Nasıl oluyor?

Almanların gururu mimar Ludwig Mies van der Rohe şöyle diyordu: *"Asra hakim olan zihniyet mimarî vasıtasıyla mekâna dönüşür"*. Peki ama biz bu asrın hakim zihniyetinden razı mıyız? 21ci asrın egemen güçlerine mağlup mu olduk yoksa ortak mı?

Çare? Binalara değil de mimara odaklanmak. Eşyayı ve sureti değil İnsan'ı ve sîreti merkeze almak: **İslâmiyet'in ilk asırlarında bir şehir övüleceği vakit binalar değil yetiştirdiği kıymetli insanlar anılmış.** Biz de güzel binalarda ve güzel şehirlerde hayat sürmek için önce güzel mimarlar yetiştirerek başlamalıyız işe. İnsan gibi yaşamak için mimarî çirkinliklerden ve bunaltıcı tektipleşmeden kurtulmalıyız. Bu ise ancak Güzel Ahlâk ile Güzel Mimarî arasındaki bağı yeniden tesis etmekle olacak. **Çare Mimar Sinan gibi cami yapmak değil Mimar Sinan gibi insan yetiştirmek.** Kitabımızın maksadı teşhis ve tedaviye hizmet etmekten ibaret.

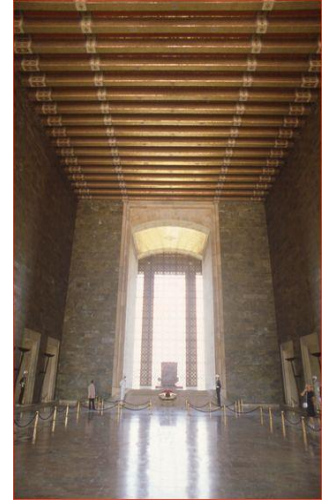
Anıtkabir ve Türbeler

İyilik ve kötülük taşa nüfuz edince...

Stalin ve Atatürk gibi diktatörler ölümlerinden sonra mumyalanmışlar... Tıpkı kendilerinden binlerce yıl önce yaşamış firavunlar gibi. Bir rastlantı olabilir mi? Yoksa dünyevî bir değer sisteminin ifadesi mi? İnsan gibi ölmeye itirazları mı vardı? Ahiret'e intikâli reddeden, ölümsüzlüğü maddede, cismânî varoluşta arayan bir maneviyat. Materyalist, maddeci, mânâsız bir maneviyat. (Bkz. *Çirkin Cumhuriyet* [ve Mânâ'sız Maneviyat](#))

Anıtkabir'in içindeki boşluk ve soğuk mermerler, penceredeki kafesler insanı korkutuyor. Tıpkı binanın dışarıdan görünüşü gibi içi de bir hapishaneyi andırıyor. Bir yandan orada gömülü olan Atatürk'ün ölümden korktuğunu düşünüyorum; diğer yandan devletin ceberrut gücü geliyor hatıra. İşkence yapan, fişleyen, yargısız infaz eden ırkçı ve militarist bir ulus-devlet. Anıtkabir'in mimarisinde en ufak bir esneklik, bir incelik, bir letafet yok. İnsana umut ve sevgi verecek bir işaret yok. Herşey kaskatı. Adeta devasa boyutlarda bir balyoza benziyor Anıtkabir. (Bkz. [Nazi Mimarisi örnekleri](#))

İçine girdiğinizde ise boş duvarlarda yankılanan çığlıklar duyuyorsunuz. İstiklâl mahkemelerinden Dersim'e, şapka kanunundan varlık vergisine, 12 Eylül'de işkence gören solculardan 28 şubata kadar Atatürk adına katledilmiş masumların çığlıkları yankılanıyor. **Anıtkabir'e değil de Atatürk'ün yüreğine giriyoruz sanki: İçerisi boş ve soğuk.** Damarlarında kan dolaşmıyor, insanın iliğini donduran zemheri rüzgârları esiyor sadece. **ALLAH'ın rahmetine, mağfiretine inanmayan bir yürek bu.** Kemalizmin gerçek yüzünü halka anlatmak için bir müze yapılacak olsaydı Anıtkabir kadar korkutucu olmazdı.

Gerçek şu ki mimarî eserler onları inşa edenlerin değer yargılarını izhar ediyor. Kanunî Sultan Süleyman, Fatih Sultan Mehmet, Şeyh Yahya Efendi veya Mevlânâ Hazretleri'nin türbelerini ziyaret eden bir insan kulluk şuuru tahkim olarak çıkıyor kapıdan. Anıtkabir'deki nihilist ölüm telakkîsinden eser yok. **“Ölüm var, oh, iyi ki ölüm varmış”** diyorsunuz. Vakıa'dan, Mülk'ten ayetler geliyor hatırina. Yüreğiniz umutla doluyor. Çünkü duvarları süsleyen tezyin ve hat kalbinizi dünyadan çözmüş, Ahiret'e bağlamış bile. Mekân yüzlerce pencereden gelen ışıkla aydınlanıyor. Aydınlığı görüyorsunuz ama hangi ışığın hangi pencereden geldiğini bilme imkânı yok. Pencerelerde izhar olan kesret mekâna gelince bir olmuş, tek olmuş, tevhid olmuş. Kesrette vahdeti, vahdette kesreti görüyor Müslüman gözler.

İyilik ve kötülük taş nasıl nüfuz eder?

Evet, insan bir inşaat yapınca inandığı değerler, o inancı yaşama biçimi taş, mermere, betona sınıyor. Adeta bir kokunun elbiseye sinmesi gibi; gül kokusu da olabilir kanalizasyon kokusu da. Bu sözler kimi okurlara fazla “romantik” ya da indî, sübjektif gelebilir. **“Sen Müslüman'sın, onun için taraflı bakıyorsun”** diyebilirler. Bu sebeple birazcık objektiflik yönünü derinleştirmek isterim. Daha doğrusu şu soruyu sormak isterim: İnsanî güzelliklerle mimarî güzellikler arasında bir ilişki kurulabilir mi? Müslüman olsun ya da olmasın herkesi tatmin edecek bir cevap var mıdır?

Evet... Bir bina inşa ederken ya da şehir planı yaparken arazi nispeten sınırlıdır. Para ve zaman da sınırlıdır. Bunlar yetmiyormuş gibi o asrın teknolojisi için bazı şeyleri imkânsızdır. Kısaca mimar haddini bilir, hudutları aşmaz. Fakat **hudutların yaptığı bu baskı altında sanatsal ve ahlâkî hürriyetin de başlama noktasıdır**. Meselâ:

- Şehrinizde insanlara ve tabiata ne kadar yer vereceksiniz? Çocuk parkları, ağaçlık alanlar ile otoyolların, otoparkların arasında nasıl bir denge kuracaksınız?

- Şehirde en yüksek binalar hangileri olacak? Bankalar, iş merkezleri ve plazalar mı? Yoksa konser salonları, müzeler veya camiler ve kiliseler mi?
- Fakirlerin, yetimlerin ihtiyacını gören binalar gözden ırak, gönülden ırak mı olacak? Yoksa tam tersi, kentin merkezinde mi?
- Ya ölümün ve ölümlerin yeri ne olacak şehrinizde? Mezarlıkları yüksek duvarlarla saklayacak mısınız Avrupa şehirleri gibi? Yoksa kabirdekilerle içiçe mi yaşayacaksınız?

Özetle şehirleri ve binaları **güzel** yapan dekoratif eklemeler değil **güzel** tercihlerdir. Ama mimarlar, şehir plancıları ve halkın kendisi de **güzel** insanlar olursa mümkün olur bu. Meselâ birbirinin mahremiyetine hürmet etmeyen insanlar çoğunluksa evlerin arasına mesafe koymak neye yarar? Ya da fukaraya, yetime yardım etmeyenlerin, ilime merak duymayanların şehrinde külliye açsanız ne olur? Eskinin kopyası ile saçma sapan yenilikler arasında gider gelirsiniz ve sonunda piç-stil bir şehir kurarsınız. Bu sebeptedir ki İslâm estetiğinden nasibini almamış camilerin hızla artması hayra alamet değil. (Bkz. *Modern camiler neden çirkin?*) Bir yandan yaptırımların zenginliğini, diğer yandan mimarların kibrini ilân eden bu yapılar çok büyükler ve mimarlar özgünlük zannetikleri ucubelikler üretiyorlar. Cemaatin ihtiyacına hitab eden buluşlar yok. Bunun yerine (haşa) ALLAH'a kafa tutan amaçsız bir teknoloji teşhiri var. Fakat sadece mimarî açıdan değil şehircilik açısından da ucubelik söz konusu: çoğu büyüklüğünden ötürü ev ve iş yerlerine uzak, otomobille veya metroyla gidilecek mesafede, günde beş kez dolup boşalması imkânsız mekânlar. Belki kongre, seminer vs ile asgari bir faaliyet olacak ama camiye cami yapan faaliyet yani namaz biraz zor. Artık camileri namaz kılan mimarlara emanet etmenin vakti gelmedi mi?

“Allahın mescidlerini ancak Allaha ve Âhıret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allahdan başkasından korkmayan kimseler ma’mur eder, işte bunların muvaffak olmaları me’muldür” (Tevbe 18)

Taşın değerleri de insana sirayet eder!

Buraya kadar insanî güzelliklerin ve çirkinliklerin tercihler yoluyla eşyaya nüfuz ettiğini savunduk. Fakat bu meselenin sadece yarısı. Zira mimarların sanatı diğerlerine kıyasla bir fark arz ediyor: Bazı müzikleri dinlemeyebilir, bazı resimlere bakmayabilirsiniz. Ama içinde yaşadığınız şehrin sizi etkilemesine engel olamazsınız. Meselâ Roma, Paris, İstanbul gibi tarihi eserlerle dolu bir yerde yaşıyorsanız şehrin hikâyesi gelip sizi bulur. Mesleğiniz ne olursa olsun bu tarih size nüfuz eder. Tabiatın muhafaza edildiği sessiz, sakin bir şehir veya Las Vegas gibi bir lunapark(!) elbette kent sakinleri üzerinde farklı etkiler yapacaktır.

Bunun yanında mimarî eserler asırlarca, bazen binlerce yıl ayakta kalabildikleri için bir miras rolü de oynarlar. Bir başka deyişle, toplumlar mimarî eserler üzerinden gelecek kuşaklara “konuşurlar”. Çocuklar önceki kuşakların tercihleriyle şekillenen bir şehre doğarlar ve

“genetik kodları” göz yoluyla içselleştirirler. Yıkıntı halinde bile olsa mimarî eserler dedelerimizin bize bıraktığı tozlu mektuplar gibidir.

Ama bu miras her zaman bir kazanç olmaz, bazen bir kayıptır, bir delik, bir uçurumdur: Açık hava hapishanesine çevrilen getto-şehirler böyle uçurumlardır işte: Örneğin yüksek duvarlar ve gözetleme kuleleriyle **devlet terörünü şehrin bir parçası yapmış** olan İsrail. Tercihini nefretten yana kullanmıştır ve gerek Yahudi gerekse Müslüman çocuklara bu nefreti mimarî yoluyla aktarmaktadır. Keza Soweto’da yaşamaya mahkûm edilen zenciler veya Rio’nun favelalarındaki çocuk fahişeler yine mimarî tercihler yoluyla “görsel bir terbiyeden” geçip cemiyetin onlara biçtiği rolü fark etmeden öğrenirler. (Bkz. [Kötü insan nasıl üretilir?](#))

Ya biz? Çocuklarımıza hangi mimarî tercihleri bıraktık?

Gazze ya da Soweto’da yaşamıyoruz. Bedava bir şiddet yok bizi taşlarımızda. Ancak bütün sokakların, bütün mahallelerin birbirine benzemesi biraz acayip değil mi? Sadece Türkiye’yi kasdetmiyorum. Dünyanın çeşitli yerlerinden alınmış şu görüntülere bakın. Birincisi Tel-Aviv (İsrail), ikincisi Santiago (Şili) ve üçüncüsü Singapur. Birbirlerinden binlerce km uzakta da olsa insanlar sanki fotokopiyle çoğaltılmış şehirlerde yaşıyorlar. Zira sokaklar, evler, meydanlar insanlara göre şekil almıyor. Yerel, yöresel, geleneksel veya dinsel olan şehrin taşına nüfuz etmiyor artık. Yolların genişliği otomobillere ve kamyonlara göre ayarlanıyor. Ticaret ve Teknoloji üzerinden Eşya hükmediyor insana:

“... Köyün/şehrin en yüksek binası ya caminin minaresi ya da bir kilisenin çan kulesi olabilirdi. Oysa bugün gökdelenler ve alış-veriş merkezleri ile şekillenen görsel hafıza çocuklara en “YÜKSEK” değer olarak PARA’yı öğretiyor. Para kazanmak veya harcamak için göğe küstahça, kibirle yükseliyor kuleler. Eğer 9cu asırda yaşasaydık tevazu, acz ve yakarış ile inşa edilen ibadethaneler köylerin silüetini şekillendirecekti. Bu binalar kredi kartı olsun olmasın herkesin girebileceği, içeride Yaratıcı ile başbaşa kalabileceği yerler olacaktı ...” ([Robert Musil’in romanı Niteliksiz Adam üzerine yazılmış bir makaleden](#))

Küreselleşme sadece hamburger ve coca-coladan ibaret değil. Farklı kıtalarda yaşasak da mimarî eserlerimiz bir-leşiyor, tektipleşiyor, AYNI-laşıyor. **Santiago’da, Tel-Aviv’de veya Singapur’da yaşayan bir insanın çocuklarına aktarmak istediği değerler neden Türkiye’dekinden farklı değil?** Türkiye insanı Türk, Kürt veya Müslüman olmaklığıyla ayrılmıyor mu ötekilerden? Para ve Teknoloji bütün insanlığı bu derecede bir-leştirmiş ve AYNI-laştırmış olabilir mi?

Varsayalım ki olsun. Peki aynı hamburgeri yiyen, aynı futbol maçını seyreden, aynı kıyafetleri giyen biz dünyalılar neden bu kadar çok savaşıyoruz? Neden bize bu kadar benzeyen “ötekilerin” açlıktan ölmesine göz yumuyoruz hâlâ? Teknoloji bizi yakınlaştırdı. Uçakla bir kaç saatte kıta değiştiriyoruz meselâ. İnternet ile herşeyi anında görüp duyuyoruz. Bütün dünya ile adeta komşu olduğumuz bu çağ neden barış getirmedi? Bu soruları cevaplamak için [Hannah Arendt'in Men in Dark Times](#) adlı çalışmasından bir kaç satır okuyarak makalemizi bitirelim:

*“... Bugünkü **bir**-leşme, **AYNI**-laşma neredeyse tamamen Batı'nın teknik ilerlemesinin bir sonucu. Batı ahlâk ve hukuk anlayışını dünyaya yaymaya başladığı sırada bu ilkelere inanmayı terk ediyordu aslında. [...] İnsanlık tarihinde bir ilk bu: Bütün dünya halkları ortak bir **ŞİMDİ**'nin içinde yaşıyorlar. Ehemmiyeti ne olursa olsun, bir ülkede meydana gelen bir hadise diğer ülkelerin halkları tarafından da biliniyor. Her ülke diğer bütün ülkelerle **KOMŞU** oldu adeta. Ama bu **KOMŞU**-luk ve bu **ŞİMDİ**-lik ortak bir geçmişe dayanmıyor ve kesinlikle ortak bir gelecek garantisi de vermiyor. İnsanları böylesine **BİR**-leştiren, (=homojenleştiren) teknoloji dünyanın yok olmasına yol açabilir. Küresel iletişim tekniklerinin küresel yıkım teknikleriyle birlikte ilerliyor. [...] Küresel bir nükleer savaşın yeryüzündeki insan varlığına son verebilme kapasitesi insanlığı **BİR**-leştiren en güçlü sembol haline geldi. Bu bağlamda insanlığın birliği ancak yıkım ve tüketimde: Bu birlik küresel yıkımı engelleyecek uluslararası antlaşmalardan değil sadece biraz daha az **BİR**-leşmiş bir dünya özleminden müteşekkil.*

*Dünyanın yok edilmesine dayanan bu “negatif” dayanışmanın pozitif bir anlam kazanması için politik sorumluluk içinde yaşanması gerekir. Ulusal politikaya bakışımız gereği vatandaşlar adına ülkenin yaptığı herşeyden sorumluyuz. Bu bakış omuzlarımıza tahammül edilmesi imkânsız olan bir **küresel sorumluluk**koyuyor. Bu kadar büyük bir yükün altına girmektense insanlar şu üç yolu seçeceklerdir:*

1. Dünyanın sorunlarına karşı umursamazlık, politikadan kaçarcasına uzaklaşmak,
2. “Önce vatanım, önce halkım” diyen ulusalcı ve etnik merkezci bir bencillik,
3. Her türlü otoriteyi, politik ve kolektif yapıyı reddeden sürekli bir isyan hali.

*Aydınlanma'nın hümanist idealizmi bize faydası olmayan bir kavram. Hatta tersine, ortak bir geçmiş olmadan ortak bir **şimdiki zamandır** bize bu yolla sunulan. [...] Eğer insanoğlu'nun geleceğini aramızdaki nefret ve korkudan daha sağlam bir şeyin üzerine inşa etmek istiyorsak bir özeleştir ve “ötekini” anlama, kendini diğerlerinin yerine koyarak düşünme süreci başlamalıdır. Bu sürecin önkoşulları ise :*

- Federal bir politik yapılanmayı merkezî otoriteye tercih etmek,

- Gelenekleri ve tarihi [kimliği] terk etmeden bunların “evrensel” olduğu iddiasından vaz geçmek. [...]

*İnsanlığın bugünkü durumunda gerçek tehlike homojenleşme, **bir**-leşmedir. ortak iletişim teknikleri ve şiddet yoluyla bütün ulusal gelenekler, toplumları özgün ve farklı yapan ögeler kaybolmaktadır. Bu homojenleşme bütün halkların birbirini daha iyi anlaması için bir fırsat gibi görünebilir. Oysa bu süreç neticesinde insan öyle yüzeyselleşecektir ki tanınmaz hale gelecektir. Basit bir yüzeyselleşmenin de ötesinde bugün tahmin dahi edemeyeceğimiz bir ortak noktada birleşecektir insanlar.*

Teknoloji ve kitlesel iletişim araçları vasıtasıyla başlayan bir-leşme, TEK-leşme, homojenleşme sürecinin ulusal kimlikleri, yöresel farklılık ve inançları ortadan kaldıracak. Bu silip süpürme ve insanlığın yüzeyselleşmesinin, teknik ilerlemenin tek başına bizi yıkabileceğini idrak etmek kolay değil. Çünkü insanlar Hakikat’ın kendisi ile Hakikat’ın ifadesini birbirinden ayrı olarak tahayyül ediyorlar. İnsanlar Hakikat’i düşünmenin ve konuşmanın bizzat varoluşçu bir tecrübe olduğunun farkında değiller.

Evrensel bir totalitarizmin vatandaşı olarak yaşayan, bir tür süper Esperanto dilinde konuşan ve düşünen insanlar en az bir hermafrodit kadar acayip yaratıklar olacaktır. İnsanlığın barış içinde yaşayacağı bir dünya TEK bir din, TEK bir felsefe, TEK bir politik görüşten oluşamaz. Sürekli iletişimi, karşılıklı anlayışı gerekli kılan çokluk ve farklılıkların hem örttüğü hem de izhar ettiği bir beraberlik olabilir bu ...”

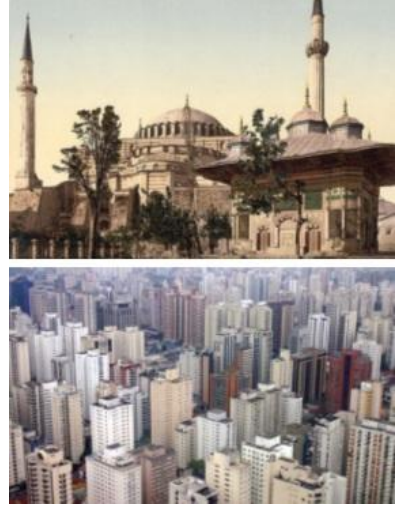
Güzel Mimar Güzel Binaya Nasıl Nüfuz Eder?

Çirkin insanlar güzel şehirler kuramazlar

İstanbul, Tokyo, Paris, New York... bütün şehirler giderek birbirine benzemeye başladı. Oysa tam tersi olmalıydı. Hele bu asırda! Çünkü Batıda insan hakları -en azından zengin ve beyaz ırktan olan adamın hakları- eskisinden çok daha iyi savunuluyor. Özgürlük değil ama bireysel serbestlik tavan yaptı. (Bkz. [Hayvan serbesttir, insan özgürdür](#))

Peki, krallardan, Stalin ve Hitler'den kurtulmuş bir dünyanın eskisinden çok daha renkli, çok daha zengin olması gerekmez miydi? Geleneklerden, din baskısından, diktatör sansüründen kurtulan sanatçıların özgün eserler vermesi icab etmiyor muydu? **Her türlü dış baskı gerilediğine göre yerel kültürlerin öne çıkmasını beklerdik meselâ.** Sadece ülkelerin değil şehirlerin hatta mahallelerin kendine has kimlikleriyle yaşayabilmelerini umardık. Böylesi renkli bir dünyada insanların kıyafetleri de rengârenk olmalıydı. İç dünyamızı, hislerimizi, etnik kökenlerimizi, dinî inançlarımızı dışa vuran giysiler ve takılar günlük hayatın tuzu, biberi olabilirdi... Her köşesinde yeni kokular, yeni lezzetler keşfedilen mahallelerde gezmeliydik.

Ama olmadı. **Batının "alternatifsiz" demokrasisi ve serbest piyasası bize tektipleştirme getirdi.** Modern mimarlık dergilerine şöyle bir göz atın. 21ci asır japon mimarîsi ne kadar "japon" sayılabilir meselâ? Sorun kendi kendinize, piyasanın beklentilerine göre mimarlık

yapan Türk, Alman ve Çinli mimarlar « sanatçı » midir yoksa zanaatçı mı? Nijeryalı bir mimarın tasarladığı eserleri bu yüzden bir Rus mimarinkilerden ayırd etmek kolay değil. Zira Batının ticarî ve teknolojik zaferleri dünya mimarlarını inançsız ve davasız bıraktı. Artık kibirli mimarların bireysel davaları var: Bir sahada ilk olmak, yeni bir teknolojiyi şaşırtıcı ve cüretkâr şekilde kullanarak alkış toplamak ve zengin olmak.

Müslüman gibi yaşamayan Müslüman gibi mimarlık yapabilir mi?

Evet, küresel mimarî tektipleşiyor, ürünleşiyor. Zira modern insanlar genelde Sanat'ın, özelde mimarînin varoluş sebebini yitirmekteler: Maneviyat. Mimarlar ve genel olarak sanatçılar yeniden o metafizik köprüleri kurabilmek için hepimizden daha dindar insanlar olmalılar. Oysa bir çok ortamda “sanatçı” denilince rezil ve pespaye insanlar geliyor akla. Bırakın inançlı olmayı, herkesten daha fazla para ve şöhret düşkünü insanlar bu “sanatçıların” arasından çıkıyor. Vitrin böyle olunca toplum için sanat bir eğlence derekesine düşüyor ister istemez. Sosyolog Marcel Gauchet'nin Tılsımını Kaybeden Dünya'da dediği gibi:

“... Her ne isim verirse verelim, 5 duyu ile hissedilen şeylerin ötesine, Mutlak'a, ilâhî olana götürecek protokol yolunun Sanat olduğu bilinmelidir. Bu yönüyle sanat, temsil edilemeyeni temsil etme, görülmeyeni gösterme, anlaşılabilir şeyleri duyumsanır hale getirmemizi sağlayan araçlar, simgeler bütünüdür. [...] Ama ümitleri sanata bağlamak inanırlığını yitirdi. Artık sanat bizi Mutlak ile temasa geçirmiyor; varlığa ilişkin sezgimizi beslemiyor; gerçeklikten daha gerçek bir Hakikat'i ortaya koymuyor.”

Üstelik Müslüman sanatçıların da bir çoğu bu zihni kuşatma altında; Müslüman topraklarında batılı gibi sanat yapıyorlar, Müslüman gibi değil. (Bkz. [Batıyı “normal” zanneden için İslâm anormal olur](#)) Peki başka bir ihtimal var mı? Müslüman gibi yaşamayan bir insanın Müslüman gibi sanat yapması mümkün mü? Korkarım değil. **Bir Müslüman sanatçı şayet kendi köklerinden beslenemiyor, dünya için yaşıyorsa bu ruhsal fakirlik hali eserlerine de sirayet edecektir.** ALLAH rızası için sanatla uğraşan insanların ulvî eserler veriyorlardı. Para için, şöhret için uğraşan sanatçılar da – Müslüman olsalar dahi – ya çirkin icatlar yapacaklar ya da eskinin kötü kopyalarını. Başka yolu yok.

Değerlerin, kimliklerin aşındığı bir çağda zayıf imanlı sanatçı homo-economicus zannediyor kendini. **Belki ALLAH'a inanmadan önce kendi insanlığına inanması, hayvan ve robotlardan farklı olduğunu idrak etmesi lâzım bir sanatçının.** Bizzat kendinin kıymetli ve ‘güzel’ olduğunu bilmesi lâzım:

“Ben kimim? Bende bir güzellik hissi var, bunu kim koydu içime? Neden batan bir güneşi ‘güzel’ bulduğum gibi merhametli bir yabancıyı –düşmanım olsa dahi- ‘güzel’ buluyorum? Beni kim yarattı? Neden ‘güzel’ yaratıldım? Bunun maksadı ne?”

Sanatçı ancak iman sahibi olduktan sonra o imanı kâğıda, taşta, mürekkebe, kelimelere nakşedebilir. ALLAH ile bağı zayıf, dünya ile bağı güçlü olan bir insanın eserleri ise ruha değil nefse hitab edecektir. Mimarî eserlerin – ki artık eserden çok birer ürün oldular – tektipleşmesi bu yüzden. Çok satabilmek için cinsellik ve şiddetle doldurulan Hollywood filmlerine benziyorlar.

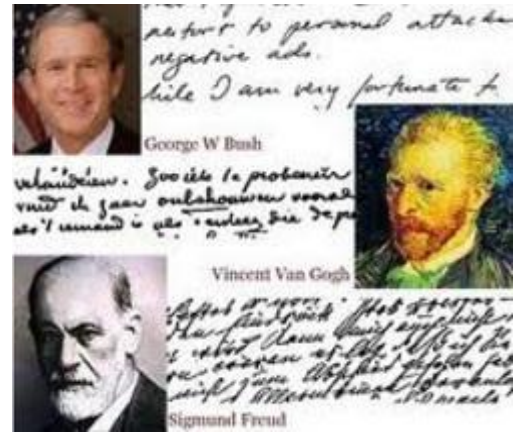
Güzel Hisler Güzel Binaya Nasıl Nüfuz Eder?

Bu noktada elbette şöyle bir soru gelebilir: Bir binanın, evin, köprü ya da caminin güzelliği ile mimarın ahlâkını, iç güzelliklerini birleştiren nedir? Bir mânâ maddeye, eşyaya nasıl yansır?

Önce teori, sonra pratik diyelim. Mimar ve düşünür Turgut Cansever'den bir alıntı yapıp arkasından evde yapabileceğiniz bir test önereceğim:

"... Rahman ve Rahim ve Kadir-i Mutlak olan Allah'a inanmak emniyet duygusunun kökenini oluşturur ve sanat formlarına çok renklilik ve aydınlık, formların berraklığı, hareketlerin sükûnu olarak yansır. İslâm'ın düzenleyip tanımladığı tutumlar (örneğin Allah'tan başkasından korkmamak) tasarım sürecinde tasarım sürecinde baskın olan psikolojik unsurlardır. Etkileri aynı zamanda tevazu, saygı ve sevgi, hayat tarzının sadeliği, topluma ve geleceğe karşı sorumluluk şuuru gibi duygularla ilişki kurarak insan ölçeğinde abidevîlik olarak tezahür eder ..." (İslâm'da şehir ve mimari)

Evet, şimdi teoriyi kendi üzerimizde test edelim: Bıkkınlıkla doldurduğunuz formlardaki yazınızın ne kadar tekdüze, kötü geçen bir imtihandaki yazınızın ise ne kadar çirkin olduğunu hatırlıyor musunuz? Peki ya sevgiye şiir yazdığınız o sarı sayfalardaki yazınız? Büyük "B" yazarken nasıl da şişirmiştiniz karnını, "Y" ve "G" yazarken nasıl uzatıyordunuz kuyruğunu. İsterseniz artık teste başlayın. Önce çok güzel bir kâğıt alın elinize ve en sevdiğiniz dolma kalemı çıkarıp koyun masanın üzerine. Üşenmezseniz bir de acı kahve yapın; höpürdeterek bir kaç yudum aldıktan sonra oturun masaya. Hiç unutamadığınız özlü bir sözün, isterseniz bir ayet ya da hadisin üzerine uzun uzun düşünün. Neden sevdiğinizi, sizi nasıl etkilediğini... Sonra kâğıda yazın. Özenerek, sevgiyle yapın bunu. Bir dostunuza yollamak niyetiyle meselâ.

Sonra testin ikinci kısmına geçin. Sıradan bir kâğıt ve kalem seçin. Alış-veriş listesi gibi sıradan bir şeyler yazın. Ya da size sıkıntı veren hatta nefret ettiğiniz şeyleri. Yalan şeyler yazmayı da deneyebilirsiniz. "Ben şuyum, buyum..." doğru olmadığından emin olduğunuz şeyler yazın. Duygularınızın, soyut iç hallerinizin elyazınızda nasıl somut hale geçtiğine hayret edeceksiniz.

Böyle beş dakikalık bir alıştırma yaparken bir mimarın yerine koyun kendinizi. Hayatınızı, kariyerinizi etkileyecek bir proje için kalem oynatıyorsunuz. Ya da yüreğiniz uhrevî duygularla titriyor. İnsanlara hizmet edecek bir cami, şifa dağıtacak bir hastahane, kimsesizlere yiyecek verecek bir aşevi çiziyorsunuz. Elleriniz bu duyguları yansıtmayacak mı kâğıda?

Soyutun somuta yansımaları öyle genel bir kabul görmüş ki insanlar el yazısından karakter okumaya kadar götürmüşler meseleyi. Bugün büyük şirketler de işe alırken grafolojiden istifade ediyor. Meslekten bir dostumla yaptığım sohbetlerden hatırımda kaldığı kadarıyla söylersem: Tam bir kişilik testi değil söz konusu olan. Daha çok aday olan kişinin sözlü

beyanıyla yazısına yansıyan ruh hali arasında bir tutarlılık arıyorlarmış. Meselâ gerçekten o tür işi yapmak için istekli midir? Teknisyen ise analitik düşünmeyi, detayları sever mi? Yenilik ve icad peşinde mi koşar yoksa sabit ve net kuralları mı uygulamak ister?

Netice

İnsanların iç dünyalarındaki güzellikler yaptıkları her faaliyete yansır. Telefonda ses tonunuzdan üzgün olup olmadığınız anlaşılır, riyakâr insanlar beden dilleriyle ele verirler kendilerini. Sanat'a gelince... Mânânın maddeye nüfuz etmesi faaliyetin tabiatı icabıdır. Çünkü sanat bilimsel determinizme tabi değildir. İnsan'ın biyolojik varlığı dışında kalan hürriyetinin izhar olduğu sahadır. Bu sebeple bir asrın, bir coğrafyanın yahut bir ümmetin sanatına bakarak iç dünyasını okuyabilirsiniz.

Meselâ dindar Ortodoks Rusların inşa ettiği kiliselerle komünist Rusların binalarına bakın. Kezâ Osmanlı camileriyle kemalist Türkiye'nin çirkin ve tekdüze betonlarını karşılaştırın. Aynı manevî uçuşumu hemen sezeceksiniz. (Bkz. [Kemalist mimarî neden güzel değil?](#))

Fakat mesele bundan da öteye geçiyor. Güzel şehirler kurmak sadece bir lüks ya da kültür mirası meselesi değil. Mimarlar vasıtasıyla binalara nüfuz eden mânâ yine halka sirayet ediyor. (Bkz. [İslâm'da Mimarî ve Şehircilik\(1\): Anıtkabir ve Türbeler](#))

Meselâ **tevazuyla tasarlanmış, mahremiyete saygı gösteren binaların bulunduğu bir mahallede yaşayan insanlar bu değerleri hayata kolaylıkla geçireceklerdir**. Tersine göğsü kibirle yükselen plazalarda çalışan insanlar kibirli, dünyaperest ve bencil olacaktır. Anne-babasını AVM'de sürekli alış-veriş halinde gören çocuklar da tüketim kölesi olarak yetişeceklerdir.

Ayrıca modern / etkin / seçkin / optimal... vs sözlerle dayatılan tektip inşaatlar bizi kulluk şuurundan uzaklaştırıcı bir etkiye sahipler. Zira sonsuz kopyalanmış camlar, kolonlar, katlar ve nihayet birbiri yerine ikame edilebilir görünen binalar düşünce dünyamızı da aynı kalıba sokuyor. Bir savaşta ölenlerin ya da işten atılanların **TEK TEK insanlar olduklarını, sevdiklerini, sevildiklerini** kavramakta zorluk çekiyoruz. İstatistikler gerçeklerin, madde mânânın, rakamlar hislerimizin önüne geçiyor. Sayılabilir, ölçülebilir olan dışında varlık kabul etmiyoruz.

Özetle; biz Müslüman kalmaya çalışsak bile gözlerimiz mimarî tercihlerden kaynaklanan pozitivist bir "terbiyenin" taarruzu altında. Tekdüze binalar bize şahsî mes'uliyetimizi unutturuyor ve tabi öteki insanların kıymetini... İnsan'ın şeyleşmesi, eşyanın ise "insanlaşması" yani şirk bu şekilde normalleşiyor, sıradanlaşıyor. İnsanî **değerler** ile menkul **değerler** için aynı kelimeyi kullanmamız belki de bu yüzden?

“ ... Müslüman sanatçıların da bir çoğu bu zihnî kuşatma altında; Müslüman topraklarında batılı gibi sanat yapıyorlar, Müslüman gibi değil. Peki başka bir ihtimal var mı? Müslüman gibi yaşamayan bir insanın Müslüman gibi sanat yapması mümkün mü? Korkarım değil. Bir Müslüman sanatçı şayet köklerinden beslenemiyor, dünya için yaşıyorsa bu ruhsal fakirlik hali eserlerine de sirayet edecektir. ALLAH rızası için sanatla uğraşan insanların ulvî eserler veriyorlardı. Para için, şöhret için uğraşan sanatçılar da –Müslüman olsalar dahi- ya çirkin icatlar yapacaklar ya da eskinin kötü kopyalarını ... ”

Sinan gibi cami yapmak veya Sinan gibi adam olmak?

*"... Yedi katın temellerini Atan'a,
Dokuz katlı gök kemerinin binasını Kuran'a,
Yani Yaratan'a, yani ALLAH'a hamd,
Peygamber Hz. Muhammed'e S.A.V. Salat-ü
selâm olsun. [...]
Çünkü bir köprüdür dünya, geçmektedir insanlar,
Ne dilenci kalır burada, ne de mutluluğa ermiş
hükümdar.
Bu fani dünya yokoluş seli üstünde bir köprüdür,
Ondan geçerken secde etmeyi bilen özgürdür ..."*

Mimar Sinan yazmış bu satırları, Tezkiretü'l Bünyan'dan. Kâinat'ın Mimarı'na kul olma şuuruyla, o acziyetin idrakiyle mimarlık yapan bir zâtın samimi sözleri. Bir Müslümanın aldığı dinî terbiyenin dışı vurması. Bugünkü genç mimarlar ise farklı bir terbiyeden geçiyorlar. 80 yıldır ülkemize hakim olan bir Kemalizm var. **Mimar Sinan'ın kafatasını ölçmek** için mezarını dahi açan bu ırkçıların yetiştireceği mimarlardan ne umabiliriz? (Bkz. [Mimar Sinan'ın Kayıp Kafatası!](#)) Gençlerin mimarlıktan evvel kulluk şuurunu idrak ettikleri söylenebilir mi? [1]

Oleg Grabbar *İslâm Sanatını Düşünmek* adlı kitabında acayip bir şey söylüyor: İslâm'ın ilk üç asrı boyunca bir şehir övüleceği vakit binalar ve meydanlar değil şehrin yetiştirdiği âlimler, salihler, zahidler anlatılmış. **Yani eşya değil İnsan'mış üstün tutulan; kâmil insanların gönlünden yansıyan ilim, irfan, takva ve zühd imiş.** Grabbar bu şehirleri isimleriyle anıyor, Tunus'tan Irak'a, Hatta Kuzey Hindistan'a kadar örnekler veriyor.

Bugünkü dünyanın insanları şehirlerden bahsederken binaları üstün tutuluyor. Paris denilince Eiffel Kulesi, Mısır denilince piramitler, İskenderiye deyince çoktan yıkılmış olan o deniz feneri geliyor hatıra. Neden Ataullah İskenderî Hazretleri'ni düşünmüyoruz meselâ? Yıkılan deniz fenerinin aksine [Hikem-i Ataiyye](#) (ayrıca [1](#) ve [2](#)) adlı abidevî eser dimdik ayakta durmuyor mu? Bu harika kitap bir deniz feneri gibi karanlık gecelerimizi aydınlatmıyor mu?

Eşyayı İnsan'dan üstün tutmak "sadece" günah değil aynı zamanda estetik bir hata, mimarî açıdan tam bir felaket. Meseleyi açmak üzere yine tarihten bir misal alalım: [Kordoba Camii](#)'nin bir kısmının yıkılarak gotik bir kilise (*Yandaki resim*) inşa edilmesi için Kutsal Roma Cermen İmparatoru Vci Karl'dan izin alınmış. Fakat Kilisenin açılışına gelen Vci Karl pişman olmuş: *"Bunu yapacağınızı bilseydim mücadele etmezdim. Çünkü yaptığınız şey **her yerde** var. Ama yaktığınız şey **hiç bir yerde** yok".*

Dikkat ederseniz imparator yıkılan caminin güzelliğini değil tek, özgün, **otantik** oluşunu övüyor. İmparatorun isyan etme sebebi de yapılanın çirkinliği değil **defalarca kopyalanmış** bir gotik kilise olması. Çünkü mimarî bir eserin özgün oluşu ile onu kullanan, yaşayan, içine girip çıkan insanların kendilerini hür ve sorumlu hissetmesi arasında bir ilişki var. İnsan, yani yegâne hür varlık, yaptıklarından mes'ul tutulacak, **eşref-ül mahlûkat otantiktir ve otantik olanı sever!**

(**Resimler:** Türkiye, Rusya ve Çin 'den modern kent görümleri)

Neden böyledir bu? Çünkü o nefsine karşı çok zalim ve cahildir, ayetle sabit. **Güzel mimarî ile güzel ahlâk arasındaki bu münasebet** için ilk bakışta çok şaşırtıcı gelebilir modern gözlerimize. Bu sebeple hem Turgut Cansever gibi kıymetli mimarların, Mahmut Erol Kılıç gibi mütefekkirlerin fikirlerinden hem de İslâm dışı kaynaklardan istifade ederek bu münasebeti sorgulayalım. Zikredilen alâkanın, İslâm geleneğine dair indî (sübjektif) bir kabul mü yoksa fitrî bir hakikat mi olduğunu görelim.

Çirkin binalar insanları da çirkinleştirir

Müslüman İspanya'yı bırakıp Türkiye'ye gelirsek... Tektip kuleler halinde yükselen TOKİ binaların çirkinliğini eleştirmek adet oldu. Mimarlar ve köşe yazarları her fırsatta TOKİ

üzerinden kâh modernite eleştirisi yapıyorlar kâh hükümete sitem ediyorlar. Ama aydınlar, özellikle de mimarlar üzerlerine düşen asıl görevi yapmıyorlar. Nedir yaptıkları hatalar?

1° Sinan gibi büyük mimarların minaresine, kubbesine, kemerine odaklanıp manevî dünyasını görmezden gelmek, (Bkz. [Güzel Mimar Güzel Binaya Nasıl Nüfuz Eder?](#))

2° İstanbul'da, Endülüs'te, Şam'da, Bağdat'taki mimarî şaheserlerin ancak böyle bir maneviyatın taşınmasıyla mümkün olabileceğini idrak etmemek.

Bazı aydınlarımız Müslüman dahi olsalar zihinlerine giydirilmiş deli gömlekleri yüzünden Batılı gibi düşünüyorlar ve bizi de buna zorluyorlar. Bu dar kalıplardan nasıl kurtulacağız peki?

Basit bir yolu var: TOKİ gibi inşaat yapan başka kültürlere bakmak ve bu benzerliğin kaynağına inmek. Yani bu kültürlerdeki **estetik tercihler ile ahlâkî tercihler** arasındaki benzerlikleri keşfetmek. Zira farklı dilleri konuşan, dinleri, ırkları, siyasi görüşleri farklı olan **onbinlerce mimar ve şehir plancısı hiç görüşmedikleri halde neredeyse 100 yıldır birbirlerini kopyalayıp duruyorlar**. Sadece tektip değil aynı zamanda çok çirkin binalar bunlar. Meselâ:

- Komünist Rusya (SSCB) devrinde inşa edilen şehirler, garlar, okullar... **[1930-1980 arası]**
- Kapitalizm ve Komünizm sentezi yapan Çin'in modern kuleleri, **[1980'den itibaren]** (Bkz. [Derin MARYA kitabı](#), Çin Anayasasının 10cu maddesi)
- Katar'da, Madrid'de ve Florida'da zenginler için yapılan toplu konut projeleri **[1950'den günümüze]**,
- Türkiye'de Cumhuriyet'in ilânından beri 80 yıldır inşa edilen valilik, belediye sarayı, otel ve gar binaları... (Bkz. [Kemalist mimarî neden güzel değil?](#))

Evet, temel sorumuzu bir kez daha ısrarla soralım: **Farklı ideolojiler gibi görünen kemalizm, kapitalizm ve komünizm nasıl oldu da mimarîde ve şehircilikte insanı bunaltan bir tekdüzelikte birleştirdi?** Yoksa bunların üçünün de birleştiği tek bir estetik-etik zemin mi var?

Çirkin adalet, insanları şeyleştiren ve anonimleştiren bir zorbalık

Sanat ve adalet insanın hür tercihlerini ifade ettiği sahalardır. Bu sebeple kemalizmin, kapitalizmin ve sosyalizmin mimarî tarzları arasındaki çarpıcı benzerlik bir rastlantı değil. İnsanı bunaltan bir tekdüzelik ile kurdukları şehirlerin birbirine bu derecede benzemesi de bir rastlantı değil. Zira bu sistemler yönettikleri insanları eşya gibi gören, mal gibi alıp satan sistemler. (Bkz. A. Toffler, *3cü Dalga* ve K. Marx, *Kapital'in birinci cildindeki dipnotlar*) **Bir başka deyişle uhreviyetle bağı kopuk olan sistemlerin adalet kaygısı yok. "Suç" denilen fiiller sadece üretimi, ticareti, devletin işleyişini rahatsız ettiği için cezalandırılıyor.** Halkın vicdanının kurumsallaşması, adaletle ifade bulması söz konusu değil. Kapitalizm, komünizm ve kemalizmin gözünde tektipleştirilen halkın vicdanı da önemsiz. Halk onların gözünde vicdan, akıl ve hak sahibi insanlardan değil istatistiksel rakamlardan oluşuyor.

Peki bu kabuller hayata nasıl geçiriliyor? Kapitalizm ya da liberalizm denince akla serbest piyasa geliyor, malın, sermaye ve hizmetin serbest dolaşımı. Piyasa'nın hakim olduğu yerde

bireysel **serbestlik** var ama **hürriyet** yok. (Bkz. [Hayvan serbesttir, insan özgürdür](#)) Orada parası olan alır, satar, inşa eder. Parası olmayan da başına gelenlere katlanır. (Bkz. bu konuda yazılmış iki e-kitap: [Liberalizmin Kara Kitabı](#) ve [Liberalizm Demokrasiyi Susturunca](#)) Komünizm ve kemalizm ise zayıf birey karşısında güçlü bir devlet demek; bürokratik organizasyon, dev bir memur ordusu, bürokrasiye hakim elit sınıflar. Bu tür kolektif sistemlerin [2] yan ürünleri ise adam kayırma, rüşvet ve karaborsa. Elit olmayanlar elitlerin, “üstün kastların” arasından dost edinmek zorunda. Yoksa kendi vatanlarında parya olacaklar!

Ahiret ile bağı kopuk insanlarca tasavvur edilen ve uygulanan bu sistemlerin üçü de (kapitalizm, komünizm ve kemalizm) modern sistemler. **Bu materyalist sistemlerin tasavvurunda toprak, deniz, orman, hayvanlar, bitkiler, güneş ve rüzgâr şükredilmesi gereken nimetler değil sadece birer mülk.** Hal böyle olunca kaynakların insanlar arasında pay edilmesi de bir güç mücadelesinden ibaret. Kapitalizmde piyasa üzerinden zenginler aslan payını alıyor, sosyalizm ve komünizmde ise bürokrasi üzerinden elitler halkı sömürüyor. Komünizm, kapitalizm ve kemalizm gibi Modern sistemlerde sadece tabiat unsurları değil insanların kendisi bile yedek parça derekesine düşebiliyor. [2b]:

*“Henry Ford, ünlü Model-T otomobili imal etmek için fabrikasında 7882 farklı operasyonun icab ettiğini söylüyordu. Ford’a göre bunların 949’u kuvvetli işçilerin çalışmasını gerektiriyordu. 3448 operasyon için normal işçi lâzımdı. Kalan işlerin ise 670’si bacakları olmayanlar, 2637’si tek bacaklılar, 2’si kolu olmayanlar, 715’i tek kollu insanlar, 10’u da kör insanlar tarafından yapılabilirdi. Yani **fabrikalardaki işbölümü sebebiyle artık tam insana bile ihtiyaç kalmıyordu. Sadece “insan parçaları” yeterliydi.** [...] Genellikle kapitalizm ile bağdaştırılan bu durum, sosyalizmin de en temel özelliklerinden biridir, çünkü aşırı uzmanlaşan işçi ile tüketici/müşteri arasındaki bağın koptuğu her toplum doğal olarak bu noktaya varır. SSCB, Macaristan, Polonya, Doğu Almanya’daki fabrikalarda Çalışma Bakanlığı tam 20.000 tane farklı iş kolu tanımlamıştır. Sosyalistler de ABD ve Japonya gibi fabrikalarında karmaşık uzmanlaşma teknikleri kullanmaya muhtaçtılar.” (Alvin Toffler, 3cü Dalga)*

Bu paragrafta altını çizdiğimiz sözleri aşağıya aktaralım ve bu kez sadece anahtar kelimelerin altını çizelim:

“... fabrikalardaki işbölümü sebebiyle artık tam insana bile ihtiyaç kalmıyordu. Sadece “insan parçaları” yeterliydi ...”

Herhalde maneviyatı inkâr etmenin, maddeye tapınmanın daha açık bir ifadesi yoktur. Üretimi, ticareti, parayı... kısaca maddeyi herşeyden üstün tutarak ilâh haline getiren bir tür putperestlik ile karşı karşıyayız. Bu modern sistemler altında yaşamak zorunda olan **insanlar duvar tuğlası veya makine yedek parçası gibi harcanabilir, ikame edilebilir bir şey haline geliyorlar.** Dolayısıyla üç ideolojiden birinin hakim olduğu ülkelerde aynı mimarî çirkinliklere rastlıyoruz. Çünkü ister kemalist olsun isterse komünist ya da kapitalist, materyalist mimarlar bu hissiyatı eserlerine yansıtıyorlar.

İnanç ve mimarî eserler

Gerçek şu ki eşya yani şeyler tadada gelir, sayılır, ölçülür. Maddedir, materyaldir. Aşk, ilim, takva, güzel ahlâk ise mânâdır. Sayılabilir olan ile sayılamaz olanı birbirine karıştırmamak gerekir.[3]

Ne var ki son üç asırda insanlık maddeyi, parçalayıcı analitik zekâyı, ölçmeyi, saymayı üstün tutan ideolojileri tercih ederek yaşamakta. [4] Sayılamaz olan Adalet, Hak, Uhreviyet odaklı medeniyetler sahneyi terk etmekte. İnsanî **değerler** yerine sayılabilir, alınıp satılabilir **değerler** yükseldi. Önce fizikî güce, ırka, silaha, bayrağa tapan faşizm ve ulus-devletler devrini yaşadık. Şimdi ise bireysel hazza, paraya tapan bir dönem yaşıyoruz. Ama hepsi de aynı **şuursuz putperestliğin değişik tecellileri**. “Şuursuz” diyoruz zira eskiden putperestler hiç olmazsa neye taptiklarını bilirlerdi. Mimar ve düşünür Turgut Cansever’in kelimeleriyle:

“... Açıktır ki modern çağ kendi fetişizmlerinin (şirklerinin) bile bilincinde olmayan bir trajik bilinçsizlik çağıdır. Teknolojik, iktisadî ve siyasî güçlerin kölesi olan bu çağ, tarih boyunca yaşamış diğer tekâmül safhalarından çok daha geridedir ve hatta tapındıkları şeyin bilincinde olan fetişistik kültürlerden bile daha geridedir ...” (İslâm’da şehir ve mimari)

İnsanî hasletlerin yerine maddî miktarları koyan, kalitatif değil kantitatif düşünen insanların tekdüze estetiğe kaymasından daha doğal ne olabilir? “Değer” kelimesinin bile değerinin düştüğü, menkul değerlerin ahlâkî değerleri sildiği bir dünyada hem tekdüze hem de çirkin olan binalar ve birbirinin kopyası, çirkin şehirler inşa edilmesi ne yazık ki kaçınılmaz. (Bkz. [Çirkin Cumhuriyet ve Mânâ’sız Manevîyat](#))

Türkiye’de yaşayan insanlar çoğunlukla Müslüman olsalar bile dünya tasavvurları diğer ülkelerde yaşayan insanlarınkinden farklı değil. 19cu asırdan itibaren zihinlere hakim olan pozitivizmin gölgesinde yaşıyoruz. Bildiğimiz şirk aslında bu. Ama pozitivizm çirkin allanıp pullanmış bir şekli. Ne yazık ki inanç dünyamız gibi estetik algımız da bu şirk ile lekelenmiş vaziyette.

Netice

Madde ve Mânâ ... Birbiriyle çekişir gibi görünse de aynı bir Hakikat’in iki veçhesi. Vahiy’den, Tevhid’den uzak kalmış kimi filozofların boş yere birleştirmeye çalıştığı iki sanal alem. İslâm ne birini ne de ötekini reddeder. İslâm’a göre madde mânânın kesif hali, mânâ ise maddenin lâtif halidir. İslâm ne materyalist, ne idealist ne de düalisttir. İslâm için bu arayışların tek bir cevabı vardır: Tevhid.

Mimar Sinan kalbi Tevhid ile aydınlanmış, bu nûru eserlerine yansıtmış bir deha. **Bir teknisyen olmaktan önce kulluk şuuru ile yaşayan bir mü’min**. Ama elbette bir istisna olmaktan uzak. Çünkü sadece Osmanlı değil bütün İslâm mimarisi muazzam eserlerle dolu. İsfahan Camii’nde veya Taj Mahal’de yansıyan güzelliğin menba’ı aynı Tevhid nûru değil mi? Taj Mahal’in mimarı olan Üstad İsa da bir cami inşa etmenin manevî hazzını yaşamadı mı?

Bugün ise durum farklı. Modern ideolojilerin gölgesinde eğitilen mimarlarımızın yürekleri dünya sevgisi ve ölüm korkusuyla dolu. Dünya sevgisi onlara şöhret ve para arzusu veriyor. Ölüm korkusunu yenmek için de herkesten farklı, en büyük, en yüksek, ilk, en acayip şeyleri yapmaya çalışıyorlar. Onlarca hektar, yüzbinlerce metrekare, minareler o kadar yüksek ki müezzin bile çıkmayacak. Ya cemaat? Gelecek mi insanlar? **Giriş kapısından mihrabına yahut ön saflarına kadar yürümek için 20-30 dakika lâzım. Bu devasa camilere kim nasıl 5 vakit namaz kılmaya gelecek?** Bunu sormak akıllarına bile gelmiyor. Zaten halka hizmet edecek binalar değil kendi şöhretlerine hizmet edecek ucubeler yapmaya koyuldular çoktan. Yahut sipariş veren şirketin/devletin gücünü ve zenginliğini ispat etmeye çalışıyorlar.

Amaçları her ne olursa olsun, maddeci fikir ve hislere sahip mimarlar tektip, sıkıcı ve bunaltıcı binalar tasarlıyorlar. Komünizm, kemalizm ve kapitalizmin şekleştirci, anonimleştirici tasavvuru taş, betona, mermere nüfz ediyor. O kadar ki, Stalin zamanında yapılan binalarla Atatürk ve İnönü zamanında yapılan binalar birbirinin kopyası gibi. Bugün dahi Türkiye'nin mimarları Stalin devrinin estetiğine(!) uygun tasarımlar yapıyorlar.

Mimar Sinan'ın ve diğer büyük İslâm mimarlarının yüreklerle ilham ettiği hûşû modern camilerde, modern şehirlerde yok. (Bkz. [Modern camiler neden çirkin?](#)) Ancak bu güzelliği kemerlerde, sütunlarda, yarım kubbelerde, sihirli(!) altın oranlarda ve diğer mimarî elemanlarda aramak beyhude bir çaba olur. Bu çirkin binalardan ve tekdüze şehirlerden kurtulmak istiyorsak önce manevî bakımdan Sinan'a benzeyen mimarlar yetiştirebilmemiz gerekir.

Bizi ekonomik ihtiyaç ve arzularımıza indirgeyen, İnsan'ı homo-economicus zanneden materyalist ideolojiler maddeden başka her türlü varlığı reddederek yeni bir putperestlik ihdas edeceklerdir. Putperestlikle kirlenmiş yüreklerin Tevhid'e uygun binalar tasarlaması muhaldir. Mahmut Erol Kılıç'ın kelimeleriyle söylersek:

"... Her şeyden evvel şu bir gerçek ki sanatın öznesi olan insan yani sanatçı hususi kabiyetlere sahip bir kişidir. Sanatçı olabilmek ancak bir "mevhîbe-i ilâhî"ye yani ilahi bir bağışa muhatab olmakla başlar. Bu ayrı bir araştırma konusudur. İşin içine astroloji, fizyoloji ve esmalarla ilgili daha hususî konular girer. Yani sanatın başlaması için evveleminde lazım olan şey bir sanatçıdır. Mesela Yunus Emre gibi bir ustayı ele alalım ve süreci iyi takip edelim. Yunus gibi bir zatın ölçülü sözlerle bazı hakikatleri dışa vurmaya başlamasında ilk amil neydi acaba? Dert mi desek aşk mı? Sonra bu nutuklar nasıl güzel yazı yazan hattatın elinin altına mevzu olarak girmiştir. Zira hattat her sözü yazan kişi değildir. Bazı ulvi ve kudsi sözleri resimleştirir hattat. Yunus Emre'nin dilinden terennüm edilen o nutuklar bir hattatın kalemıyla adeta bir heykele dönüşür. Bu yazı oradan bir müzehhip veya müzehhibenin masasının üzerine gelerek tezyin edilir. İşte bir sanat eyleminin ilk kalkış noktası, ilk muharriki metafiziksel bir olaydır ..." [5]

Dipnotlar

1° Kibirle yükselen Sinan heykellerine ve “Sinan Müzesi” adındaki ucubelere bir yenisi eklendi: Uludağ Sözlük’ün [resimli maddesinden](#) alıntı:

“...Mimar Sinan ölümünün 425. yıldönümünde adana’da düzenlenen çeşitli etkinliklerle anıldı. mimarlar, mimar sinan’ın ölüm yıldönümü anma etkinlikleri kapsamında göbek atıp çiftetelli de oynadı. [...] geniş bir mimar katılımı ile gerçekleşen gecede, gecenin açılış konuşmasını yapan mimarlar odası adana şube başkanı bekir kamışlı, mimarlık mesleğinin ve meslek odalarının ağır saldırılar altında olduğunu, ülke genelinde ve adana özelinde de mimarlık mesleğinin dışlanmaya çalışıldığını ileri sürdü ...”

2° Komünist adalet konusunda bu sayfalara bakılabilir:

- [Sosyalizmden kaçan işçi olur mu?](#)
- [Bir et parçası olarak komünist İnsan’ın kıymeti](#)

2b° Meselâ yakın bir geçmişte komünist ülkelerde insanlar yenecek et durumuna indirgenmiş. (Bkz. [Derin МАЯЖ kitabı](#), yamyamlık bahsi) Kapitalist ülkelerde ise köylerinden koparılarak vasıfsız işçi haline getirilen insancıklar adeta yedek parça muamelesi görmüşler.

3° Derin Marx kitabında bu konudan bahsetmiş ve şöyle izah etmiştik:

Marx'ın gençliğinden itibaren ısrarla üzerinde durduğu “Verdinglichung” kavramından bahsetmek istiyorum söze başlarken. Hem yaşamı boyunca terk etmediği hem de mirasçısı olan düşünür ve yazarların önemle üzerinde durdukları temel bir kavram bu. Aslına bakarsanız Karl Marx biz Müslümanlara vahiyle bildirilen bir hakikati düşünerek bulmuş diye düşünüyorum. Neden? Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri'nin Fütuhât-ı Mekkiye adlı devasa eserin 11ci cildinde bir kudsî hadise dikkat çeker:

“Eşyayı senin için, seni kendim için yarattım; kendim için yarattığımı kendisi için yarattığımı yoldan çıkarmasın” (Cilt 11, sf 266)

“Günah” dediğimiz ve birbirinden bağımsız gibi görünen eylemlerde hep bu “yoldan çıkarma” vardır aslında. Başkası aç iken servet yığan ile çocuk bedeninden cinsel haz alanın yolu aynı yolsuzlukta birleşmez mi? Türk'ü üstün, Kürd'ü, Ermeni'yi aşağı sayan ırkçı ile bir orduyu, bayrağı ya da toprağı kutsal ilân edenin yolları kesişmez mi? Devleti kutsal (ve putsal) kabul eden faşistler İslâm'a göre şirke düşmüş sayılmaz mı? Madde ya da “eşya” ile o şeylerin Mânâ'sı arasında hatalı bir bağ kurmak demek günah işlemek. Hak, iyilik, takva, haşyet gibi mânâları ırk ile, para ile, insan teni ile, şöhret ile takas etmek. Mânâ'yı şeyleştirmek, şeylerde Mânâ aramak. Kur'an'da putperestlik ve şirk konularındaki ayetlere bir de bu gözle bakın derim.

4° İnsan mânâ için yaşar. Kendi seçimi bile olsa madde için yaşamak insanı bir müddet sonra bunaltır. Evet, insanın maddî bir bedeni vardır. Ama insan o bedenden ibaret değildir. O bedenin biyolojik hayatını muhafaza etmek için nefsanî arzuları vardır: Yer, içer, cinsel arzu duyar. Ama insan nefsanî arzulardan da ibaret değildir. Vicdanımızın sesini dinleyerek sadaka verdiğimizde bu dinen doğrudur ama ekonomik olarak yanlıştır. Dünyevî gözle bakılırsa insanın başkaları için özveride bulunması enayiliktir.

5° İslam Sanatlarının Arkaplanında Tasavvufun Rolüne Dair Konuşma, Gelenekten Geleceğe Dergisi sayı 1

Mimar Olmak, Mutlu Olmak, Tatmin Olmak...

Hong Kong'dan bir hayat kesiti. **The Economist** dergisine bağlı *Economist Intelligence Unit* tarafından "dünyanın en iyi şehri" ilân edilen Hong Kong'da yemek yiyen üç insan. 10 m² odalarda bazen 3-4 kişinin yaşadığı bu evler birer yuva değil insan deposu. Bu kadar zor şekilde yaşanan (ve ölünen) bir şehrin birinci olduğuna inanamıyor insan.

Ekonomi dergileri sık sık böyle listeler hazırlıyorlar aslında: **"En mutlu ülke, en yaşanabilir şehir..."** Neye göre seçiyorlar peki? Nasıl sıralıyorlar? Kişi başına düşen gelir, otomobil sayısı, TV sayısı, uzun ömür, ... Sayısal olabilir ama objektif değil bu karşılaştırmalar.

Zira bir evde 3 TV varsa bu bir mutsuzluk alametidir. Akşam olunca herkes odasına çekiliyor, kimse kimseyle konuşmuyor demektir. Keza otomobillerin çokluğu bir bencillik ve yalnızlık göstergesi değil mi? Herkes kendi balonu içinde. Trafik sıkışıklığına, hava kirliliğine rağmen şehrin ahalisi **"ille de BEN, BEN'im konforum, BEN'im rahatım"** diyorlar demek ki.

[Liberalizmin Kara Kitabı](#)'nda ayrıntılı bir biçimde anlatmıştık; asrımız insanı böyle bir gösterge hastalığından muzdarib. **Biz ölçtük, göstergeler senin mutlu olduğunu söylüyor, demek ki mutlusun, fazla kurcalama!** Tabi bu göstergeler hazcı, paracı ve dünyacı oldukları için aslında [gösterdikleri mutluluk değil tatmin](#). Yedikçe acıktıran, hergün yeniden kazanılması gereken fakat **peşinden koştukça insanı mutsuz eden şeydir tatmin**. (Bkz. [Derin İnsan Kitabı](#), *Mutluluk ve Tatmin* bahsi) Ama bu "en mutlu şehir" anketlerini üretenler mutluluk arayan

insanlaragarip bir baskı yapıyor. **Tatmin ile mutluluğun aynı şey olduğuna** iman etmemizi istiyorlar sanki:

“Evin var, araban var, sende yoksa komşuda var, zengin bir şehirde yaşıyorsun, elini sallasan hastahane ve pastahane, daha ne istiyorsun?”

Liberal mimarî ve liberal şehircilik nasıl olur?

Bir şehirdeki / ülkedeki insanların gerçekten mutlu olduklarını nasıl anlarız peki? Meselâ soğuk gecelerde dedeler torunlarına hangi masalları anlatırlar? Sabah insanlar komşularına gülümser mi? **Komşularının dertlerini değilse bile hiç olmazsa isimlerini bilirler mi?** O şehirde yaşayan en fakirle en zenginın yanyana gelebileceği mekânlar var mı yoksa herkes kendi gettosunda mı yaşıyor? En fakirle en zengin arasındaki gelir farkı ne seviyede? Bu fark fakiri ezecek boyutlara gelmiş mi? Biri botoks yaptırırken öteki hayatî bir ameliyat için aylar boyu sıra mı bekliyor? Vicdanları rahat bir biçimde gülümseyerek mi ölüyor insanlar?

Bazen Batı dünyasını bir palyaçoya benzetiyorum. Antrakt esnasında çok kötü bir haber almış, içi kan ağlıyor ama gösteri devam etmek zorunda. Palyaço güldürmek zorunda seyircileri. Aksi takdirde Kuzey Atlantik halkının bu prestij tutkusunu açıklamanın yolu yok. **Her varlığın, mutluluğun bile ölçülebilir kabul edildiği bir perspektifte** kendi kendilerini “en mutlu şehir / ülke” ilân eden insanlar neden her sene bunu tekrar ediyorlar? Eğer gerçekten mutlu olsalardı bunu söylemek mecburiyetini hissederler miydi?

Mutluluklarını(?) dosta ve düşmana bilimsel olarak ispat etmeye çalışan ve çoğu Kuzey Atlantik kıyısında oturan insanlar acaba bazı şeyleri örtmeye, unutmaya mı çalışıyorlar? Meselâ “mutlu” gençler arasında artan silahlı saldırı, intihar, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı? Hedonizm ile nihilizm arasında ezilen gençlere “*hey dostum, biz mutluyuz, bak bilimsel olarak ispat edildi*” demek dışında verecek bir teselli kalmadı mı?

Avrupa’da Hristiyan mimarî nasıl dünyevîleşti?

Avrupalının dünya ve ahiret tasavvuru değiştikçe mimarların Hristiyanlık ile olan münasebeti de etkilendi. Bu etki kiliselere doğal olarak yansıdı. Daha önceki bölümlerde anlattığımız gibi etik ve estetik tercihler taşınca nüfuz etti. (Bkz. [Güzel Mimar Güzel Binaya Nasıl Nüfuz Eder?](#)) Sade görünümlü, fakat bir o kadar da heybetli Romanesk kiliseler 900’lü yıllardan 13’cü asra kadar Hristiyan gözlere (=akıllara) hükmettiler. Sekizgen kuleler her yönü kucaklıyordu. Mütevazı iç süslemeleri adeta kulun acziyetini, abartısız pencereler ve düz duvarları ise dünya hayatının geçici olduğunu hissettiriyordu cemaate. Romanesk kiliseler heybetliydi, evet. Ama bu heybet korkutan, ezen bir büyüklük değil tersine güven veren bir emniyet arayışının ifadesiydi.

Gotik kiliseler ise insana ilâhî bir huzur vermekten çok Vatikan'ın maddî ve siyasî gücünü gösteriyordu. Bina olarak kiliseleri değil kurum olarak, Sayın Kilise'yi görürüz bunlara baktığımızda. Çoğu gotik kilise aynı bankanın şubeleri gibi birbirine benzer, adeta tek bir modelden kopyalanmış gibidir. Köln, Strasbourg ve Beauvais katedralleri gibi ün salmış olanlar bile romanesk stildeki bir çok köy kilisesine kıyasla "otantik" değildirler. Bu binalarda çekilmiş yüzlerce fotoğrafı yanyana koysanız hangi kiliseden geldiğini bilemezsiniz.

Gotik bir kilise içeri girip dua edebileceğiniz bir yapı değildir. Çünkü yüreğiniz hûşû yerine beşerî endişeler ile dolar.

Uhrevî bir korku da değildir hissedilen. Yani ilâhî muhabbetten uzak kalma, Cehennem yahut kabir azabı gibi şeylerden bahsetmiyorum. Çünkü gotik yükseliş kibirli bir yükseliştir, diğer binalar ve kurumlarla nefsanî bir yarışın neticesidir bu yükseliş. Meselâ Strasbourg Katedrali

1647'den 1874'ye kadar dünyanın en yüksek binası olmuştur. 1874'te onu geçen bina ise yine bir başka gotik kilise: Hambourg'daki Aziz Nikola kilisesi. Bunlara bakınca nefsanî kavgalar, iktidar çekişmeleri ve Vatikan'ın ezici gücü ve propagandası hissedilir. Bu yüzden bildiğiniz beşerî korkuları ilham eder gotik. Engizisyon mahkemesince tutuklanma, aforoz edilip işini, ekmeğini kaybetme gibi dünyevî kaygılardır hissedilen.

Gotik binalar bugünkü küresel şirketlerin ve ulus-devletlerin piramitsel yapılarını anımsatır. En tepede saygı değil düpedüz korku duyulması gereken bir "patron" vardır. Üstelik yalnız değildir Patron; adamları vardır yeryüzünde ve bunlar bir ordu gibi hiyerarşik olarak örgütlenmişlerdir. Gotik kilise işte bu hiyerarşiyi resmeder. Gotik kiliselerin içi de Romanesk kiliselere kıyasla çok doludur. Öyle her yere gidemesiniz, gitseniz oturamazsınız... Herşey önceden belirlenmiş bir düzen içinde yapılmalıdır. Bu bakımdan da merkezî organizasyonları, karmaşık prosesleri olan fabrikaları, güvenlik protokolü olan cezaevlerini hatırlatır. Komünist Rusya'nın, Mussolini İtalya'sının ve Hitler Almanya'sının binalarına bakın. Gotik mimarî ile ortak olan dikey hiyerarşiye hayret edeceksiniz.

16cı asrın sonlarında başlayan [Barok ve 18ci asırda yükselen Rokoko tarzı kiliseler](#) ise mimarîde dünyevîleşmenin tamamlandığı aşamadır adeta. Gotik pencerelerdeki soyut vitrayların yerine figüratif resimler vardır meselâ. Sadece "figüratif" demek de yetmez. Işık gölge, perspektif ve renk bilgisi en mükemmel şekliyle kullanılmış, en gerçekçi tasvirler yapılmıştır. **İbadet amaçlı Hristiyan perspektif terk edilmiş, taklit amaçlı matematiksel, merkezî perspektif öne geçmiştir.** (Bkz. bu konuda iki makale: [Mona Lisa Yalan Söylüyor!](#) ve [Piero della Francesca tanrıları gökten yere indirince](#)) Yer yer göz aldatma amacıyla gerçek kabartma ve oymalar ressamın sahte rölyeflerine karışır. 3 boyuttan 2 boyuta nereden geçildiğini göremezsiniz. Avrupa sermayesinin önce Avrupalı köylüleri ve sonra bütün dünyayı sömürmeye başladığı çağlar ile Romanesk stilden Barok stile ve Rokokoya geçilmesi ne ilginç bir tesadüf(!) değil mi? **Sanattaki dünyevîleşme ve siyasî ve iktisadî saldırganlık işte böylesine bir örtüşme içindedir Avrupa'da.** (Bkz. [Figüratif Resim Sanatı mıdır?](#))

Evet, bugün Kuzey Atlantik zihniyeti Hong Kong'da da muzaffer olmuş ve bu zaferi insanları tektipleştiren, şeyleştiren bir mimarî ile izhar etmiştir. Kuzey Atlantik zihniyeti yani mutluluk ile tatmin arasındaki farkı bilmeyen bu zihniyetin tektipleştirici dünya tasavvurunda insanların mesuliyet hissetmesi, vicdan azabı duyması da beklenemez. Gerçek şu ki:

- Esad (Suriye), Saddam (Irak), Kaddafi (Libya), Mübarek (Mısır), Ben Ali (Tunus) gibi diktatörlere en çok destek olan,
- En çok kitle imha silahı **kullanmış** olan (Bkz. Hiroşima, Nagazaki, Vietnam, Irak, Afganistan...),
- Halen en çok silah üreten ve satan,
- Dünyayı en çok kirlüten (Bkz. [Küresel ısınma çok iyi bir şeydir](#)),
- Sürekli ekonomik kriz çıkartan,
- En çok savaş çıkartan,
- En fazla nükleer başlık sahibi olan,

Ülkeler Kuzey Atlantik ülkeleridir. Ama diğer ülkeleri en çok suçlayanlar da yine onlardır. **Vicdanî ayarları bozuk olan bu zihniyetin çirkinliği inşa ettikleri binalara yansırırsa bu biz Müslümanlar ancak ilâhî bir ikram, bir armağan olabilir:**

“Sakın tektip bina yapan batılılara benzemeyin. Eğer camileriniz, evleriniz, şehirleriniz çirkinleşiyorsa ahlâken çirkinleştiniz demektir”

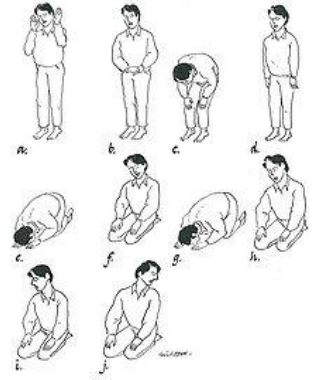
Çok acele namaz kılabilen mimar aranıyor!

Ya biz Müslümanlar? Güzel sanat ile güzel ahlâk arasındaki fikrî ve kalbî bağları kaybettiğimizi düşünüyorum. Ecdadımızın bıraktığı mirasa yutkunarak bakıyor mimarlarımız... Kâh onların bıraktığı eserlerin kısmî kopyalarını yapıyorlar kâh yenilik adına çok çirkin modern camiler tasarlıyorlar. Neden bu durumda mimarlarımız?

Çoğu zaman burun kıvrarak eleştirdiğimiz Batı dünyasının varlık, hayat ve sanat tasavvuru dışında, onlara alternatif olabilecek fikirler üretemedik. Yaklaşık üç asırlık bir fikir tembelliği, sanat düşmanlığı, tasavvuf düşmanlığı, felsefe düşmanlığı, “öteki” düşmanlığı pahaliya patladı bize. İslâm toplulukları ekseriyetle içine kapalı “istemazük” toplumlar oldular. Ama **fikir tembelliği neticesinde hiç istemedikleri şeyleri yapmak zorunda kalıyorlar çünkü alternatif üretmediler, genç kuşaklara yeni seçenekler sunmadılar.**

Modernleşirken tektipleşen şehirlerimiz gökten inmedi. “Ahlâk” denince cinsellik anlayan, ticaret ahlâkını, basın ahlâkını, akademisyen ahlâkını ve diğerlerini ihmal eden zihniyet mimarlarımız kanalıyla taş, betona, mermere, cama ve çeliğe de nüfuz etti haliyle:

“Modern ideolojilerin gölgesinde eğitilen mimarlarımızın yürekleri dünya sevgisi ve ölüm korkusuyla dolu. Dünya sevgisi onlara şöhret ve para arzusu veriyor. Ölüm korkusunu yenmek için de herkesten farklı, en büyük, en yüksek, ilk, en acayip şeyleri yapmaya çalışıyorlar. Onlarca hektar, yüzbinlerce metrekare, minareler o kadar

yüksek ki müezzin bile çıkmayacak. Ya cemaat? Gelecek mi insanlar? **Giriş kapısından mihrabına yahut ön saflarına kadar yürümek için 20-30 dakika lâzım. Bu devasa camilere kim nasıl 5 vakit namaz kılmaya gelecek?** Bunu sormak akıllarına bile gelmiyor. Zaten halka hizmet edecek binalar değil kendi şöhretlerine hizmet edecek ucubeler yapmaya koyuldular çoktan. Yahut sipariş veren şirketin/devletin gücünü ve zenginliğini ispat etmeye çalışıyorlar.”([Sinan gibi cami yapmak veya Sinan gibi adam olmak?](#))

Netice

Yazıyı bitirirken iki ayet hatırlatmak isterim. Zira ancak ve ancak Ölüm’e, **bizzat kendi ölümüne inanmış ve bunu kabullenmiş insanların**, hûşû ile namaz kılabilen mimarların yeniden güzel binalar ve şehirler tasarlayabileceğini düşünüyorum. Bu mimarî güzellikler ise içlerinde yaşayacak insanlara güzel ahlâkı ilham edeceklerdir. Ayetlerden sonra “en mutlu şehir” Hong Kong’dan bir kaç fotoğraf koydum. Sıkışık hücrelerin arasına iki adet lüks daire fotoğrafı ekledim. Parası olanların yaşadığı ve parası olmayanların sadece depolandığı Hong Kong böyle bir yer. Kuzey Atlantik rejimlerinin bize dayattığı **liberal ahlâk** ve bu ahlâkın izhar zemini olan **liberal mimarî** üzerine tefekkür etmek için güzel bir fırsat :

- “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve Âhiret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allah’dan başkasından korkmayan kimseler ma’mur eder, işte bunların muvaffak olmaları me’muldür” (Tevbe 18)
- “Sabır ve namaz ile Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah’a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir. Onlar, kesinlikle Rab’lerine kavuşacaklarını ve O’na döneceklerini düşünen ve bunu kabullenen kimselerdir.” (Bakara 45-46)

Mimarın fikri ve zikri

"... Mimarı dağlara gönderin de kemer neymiş, kubbe neymiş öğrensin! ..." (John Ruskin, sanat eleştirmeni)

1920'lerin Komünist Rusya'sına hakim olan konstrüktivist binalara bakıyorum. Konstantin Melnikov, El Lissitzky, Noi Trotsky gibi ünlü mimarların eserlerine. Sonra Frank Lloyd Wright'ın gerçekleştirdiği 400'den fazla projeyi anlatan bir kitap geçiyor elime. 1991 senesinde [American Institute of Architects](http://www.americaninstituteofarchitects.org) tarafından *"Tarihin en büyük Amerikalı mimarı"* ilân edilmiş Wright. Rus mimarların, Trotsky, Melnikov ve Lissitzky'nin eserleri komünizm kokuyor ve kolektif hayatı yansıtıyor: Spor okulu, işçi klübü, devasa kamu binaları... Diğer yanda Wright'ın tasarımlarına ise kapitalizm sinmiş. Binalar Amerikan tarzı bireysel yaşama, tüketim odaklı bir topluma cevap veriyor: Oteller, rezidanslar, lüks villalar... Fakat çarpıcı bir şey var: **Rus ya da Amerikan, Bütün binaları teşkil eden formlar şaşırtıcı şekilde birbirine benziyor!**

Tamam, Rus mimarları birbirinden ayırt etmek mümkün değil. Özgün tasarım tutkusunu, bireysel farklar komünist potada, kolektivist hedeflerde erimiş olabilir. Fakat daha acayip olan şu: **Bir kaç istisna dışında Wright'ın ve meslektaşlarının eserlerini de Ruslardan ayırt etmek mümkün değil.** Dikkat edin, rasgele iki ülke değil Rusya'dan ve Amerika söz konusu. İkinci dünya savaşından 1980'lere kadar süren soğuk savaşın iki assolisti. Hâlâ iki ülkenin her biri binden fazla nükleer başlığa sahip! Kültürü, tarihi, siyasî rejimi... Herşeyiyle birbirine zıt iki ülkenin mimarları nasıl olur da aynı biçimde tasarım yaparlar? Oysa bir kaç asır geriye gittiğinizde Rusya'nın ve Anglo-Saxon halkların kendilerine has formları olduğunu görüyorsunuz. Bugün ise ne Rus ne de Amerikalı mimarların eserleri yerel bir lezzet taşıyor. Hepsisi İsviçre asıllı Fransız mimar Le Corbusier'den ya da Alman Ludwig Mies van der Rohe'den kopya çekmiş gibi, renksiz, kokusuz, ruhsuz ve heyecansız binalar. Nasıl oluyor?

Cevabı buldum bulmasına da... Los Angeles ya da Moskova'da değil. Cevabı Paris'te buldum. Balkonda otururken.

Mimarın fikri neyse zikri de odur!

Şerbet gibi bir eylül akşamı; sofrayı balkona kurduk, bol soğanlı çoban salatasının kokusunu dağıtacak en ufak bir esinti yok. Havada tuhaf bir netlik. Balkonun neredeyse tam karşısı sayılabilecek kavşaktaki trafik lambası yayalara “dur” diyor. Bisikletli, sırt çantalı iki çocuğun yaklaştığını görüyorum. Öndeki 12 yaşlarında bir kız, karşıya geçip duruyor, arkadan gelen 8-9 yaşlarındaki oğlan daha yavaş. Yaya geçidinin ortasına geldiğinde ... felakêt! Siyah bir otomobil gelip vuruyor. Bisiklet bir yana, çocuk bir yana. İkinci katta olduğum için yırtılan çantasından düşen oyuncakları bile görüyorum. Sonrası? Ambülans ve polis... Ciddi biçimde yaralı ama çok şükür sağ kurtuldu çocuk, yine de ödümüz koptu.

Büyük ve prestijli bir bankanın merkez binası var yakınımızda. İşten çıkıp metroya giden insanlara gözüm takılıyor şimdi. Kazadan haberleri yok henüz çünkü köşedeki büyük bina kavşağı saklıyor. Bankacı olmanın gereği(?) büyük bir kibirle yürüyorlar. Plaza insanları onlar, bizim gibi ölümlü değiller. Matrix filmindeki siyah gözlüklü adamlara benziyorlar. Büroda çalışanların ceketi ve pantolonu gün sonunda kırışır. Ama onların takım elbiseleri jilet gibi. Dedim ya, bizim gibi ölümlü değiller. Bir elde cep telefonu, diğerinde çanta; omuzlar geride, çeneleri ileriye gösteriyor. Sanki [görünmez halkalar](#) başlarını yere eğmelerine engel olacak şekilde boyunlarına takılmış. Kadınlar ise bir başka alem. Podyumda yürüyen mankenler gibiler. Dümdüz yolda yürürken başlarını bir sağa çeviriyorlar bir sola. TV'deki şampuan reklamı sanki. Fakat bu akşam show kısa sürecek... Köşeyi dönüp ambülansı gören “manken” olduğu yere çakılıyor. Polise soracak bir şey yok, her şey meydanda. Ezilen çocuğu henüz kırıpdatmadı doktorlar ve bizim balkondan görülecek kadar büyük miktarda kan birikti yerde.

İnsanların yürüyüşlerindeki ve tavırlarındaki değişikliği kameraya çekseydim güzel bir tez konusu olurdu. Sanki görünmez bir el “mankenleri” insan yaptı. Topuklarını yere vuran kimse kalmadı. Kül kedisinin faytonu yeniden kabağa dönüştü, çeken atlar ise fareye:

“... görünmez bir el hayatın sesini boğan o çanlara birdenbire dokunur ve ölüm gelir / dağlar yüzünü, saçlarını / bir kâğıt torba yırtılır, portakallar saçılır sokağa / Ölüm gelir, doğum tarihlerine ve düşlere aldırılmaz...” (Ahmet Erhan)

Plaza-adamların omuzları düştü, çeneleri yere eğildi, adımları küçüldü. Plaza kadınları kırıtmadan yürüyorlar şimdi; demek ki mümkünmüş. Ölüm'ü düşünmek hepsine iyi geldi. Geyşa adımlarıyla, neredeyse parmak uçlarına basarak gelen bir kadın bluzunun düğmelerini yakasına kadar ilikliyor. Ölüm ihtimali karşısında göğüslerini setr etme ihtiyacı hissetti. Neden? Hilkatı esnasında kodlanmış bir ahlâk mıdır ona bunu yaptıran?

Müslüman olmadıkları halde ALLAH'ın razı olmadığı fiileri bir bir terk ediyor insanlar. Kibir, bedeni teşhir etme... Sanki Ölüm'le değil de O'nunla karşılaşmış gibiler.

Güneş gözlüğünü ensesine takmış bir delikanlıya takılıyor gözüm. Yere çivilenmiş gibi; ağzını kapatamıyor. Eliyle duvarı tutuyor. Yere düşmekten mi korkuyor? Dünya başına mı yıkıldı yoksa? Köşedeki Irish Pub'da "happy hours" randevusu vardı belki? Ama ne *happiness* kaldı ne *hours*. Ucuz bira bahane, bir sarışın tavlayacaktı bu gece için ama birden bire dünya perdesi yırtıldı ve Ahiret gözüktü. 20, 30 veya 50 yaşında insanlar dururken 8 yaşında bir çocuğun ölmüş olması ihtimali dünyanın ayarını bozdu. Ölüm'ün böyle ayar bozucu bir etkisi var. Çünkü dünyadaki şeylere önce inanırız sonra biliriz. Oysa öleceğimizi biliyoruz ama bir türlü inanmıyoruz. (Bkz. [Ölüm'ün Evi](#) ve [Ölümden Bahseden Kitap](#)) Olacağı kesinlikle belli, ne zaman, nerede olacağı kesinlikle belli değil.

Cevap bunun neresinde?

Ünlü Alman mimar Ludwig Mies van der Rohe şöyle diyordu: *"Asra hakim olan zihniyet mimarî vasıtasıyla mekâna dönüşür"*

Bir parça tefekkür edin: Ölüm'ü düşünmek insanın yürüyüşünü bile değiştiriyorsa bir mimarın tasarımını, çizimlerini, proje idaresini nasıl etkiler? Kibirle, **"BEN BEN"** diyerek çizilen bir binayı düşünün. Bir de acziyet ile, kulluk şuuru ile **"ben yokum, SEN varsın!"** diyerek çizilen bir binayı düşünün. Bu ikisi hiç birbirine benzer mi?

Dünya ehli bir mimar ister komünist bir ülkede yaşasın, isterse kapitalist, fark etmiyor. Para, teknoloji veya askerî güçle dünyaya sahip olmaya çalışan siyasî rejimlerin mimarlara verdikleri ilham da değişmiyor. "Egemenliğimiz ilelebet sürecek" diyen ulu(?) önder, führer, duce vb rejimlerin mimarları kâh para ve şöhret, kâh mevki ve madalya peşinde olduklarından AYNI tip binalar yapıyorlar.

Öleceğini bilen, bu şuurla yaşayan insanlar ise dünyanın geçici olduğunun farkındalar. *"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi Raciûn"* diyebilmenin verdiği huzur ve güven sayesinde bütün yetenekleri bir çiçek gibi açılıyor. İnsan ruhundaki gizli güzellikler açığa çıkıyor. Sadece Müslümanlarla da sınırlamak istemem bunu. Meselâ Tokyo'nun tektip binaları ile [Sinto mirasını](#) karşılaştırın. Hem yerel bir güzellik hem de manevî bir derinlik bulacaksınız. Wassily Kandinsky'nin modern sanat için güzel bir saptaması vardı: NE? ve NASIL? Ayrımından bahsediyordu. Hakiki derinliği olan, manevî misyonunu yerine getiren sanat NE? sorusuna cevap verir. Ontolojiktir. Oysa dünyevî sanat -ki aslında boyacılıktan ibarettir- formlara, malzemeye odaklanır. (NASIL?) Diğerlerinden farklı olmaya çalıştıkça onlara endekslenir, tektipleşir. Bugün modern mimarî eserlerin de malzemeye ve teknolojik iddialara odaklandığını görüyoruz. **En büyük, en yüksek, ilk, son, tek... Mimarlar –insanlığın geri kalan kısmı gibi- manevî fakirliklerini, çölleşen iç dünyalarını binalara yansıtıyorlar.**

Şehircilik ve mimarî konusunda ölüm tecrübesi bizi yeterince aydınlatıyor aslında. Ölüm ihtimali karşısında aniden yürüyüşü, hali tavrı değişen, bir anda mankenlikten insanlığa geçen kişilerin "içinde" iki farklı güç, iki farklı irade olduğu aşikar. Danimarkalı filozof Søren Kierkegaard'ın *"Felsefî Kırıntılar"* adlı kitabında anlattığı oyun gibi: Biri diğerinin omzuna binmiş iki çocuk üzerlerine bir manto geçiriyorlar. Karşıdan bakan tek bir insan var sanıyor. Üstteki çocuk bir tarafa bakarken alttaki "ayaklar" başka yere gidiyor.

Biz insanlar (haliyle mimarlar da) bir yönümüzle bitki ve hayvanlara ortağız. Onlar gibi hayatta kalmak, yemek, içmek, çoğalmak istiyoruz. Bu hayatî işlevleri yerine getirmek için “haz” motoru bizi itiyor. Ancak hayvan ve bitkilerde olmayan ikinci bir tür irade bizi ters yöne çekiyor. Hayat ile, zevk ile, maddî tatmin ile açıklanamayacak, dolar ve avroya çevirilmeyecek bir değer için malımızı, vaktimizi hatta canımızı dahi verebiliyoruz. Biz bu cesareti gösterememek bile böyle insanlara “kahraman” diyoruz. **Biyolojik, hayvanî, deterministik veya ekonomik perspektifte bütün kahramanlar birer enayidir.** Ama uhrevî perspektifte onlar gerçek insanlardır, insanlık potansiyelini gerçekleştirebilen, bilkuvve olanı bilfiile geçirenlerdir. Bu sebeple, kahraman yetiştiremeyen, güzel insan yetiştiremeyen toplumlar güzel mimar da yetiştiremeyecekleri için çirkin binalarda ve çirkin şehirlerde oturmaya devam edecekler.

Ya Türkiye? Şimdilik çirkin ve lüzumsuz icadlar, kibirli kuleler, Mimar Sinan kopyaları ve arabesk desenli modern binalarla idare etmek durumundayız. Güzel şehirlerde yaşamayı hak edecek kadar güzel değiliz henüz...

Kemalist mimarî neden güzel değil?

TOKİ çok çirkin binalar yapıyor ama gözlerimizi acıtan bu çarpık stili(?) onlar icad etmedi. Cumhuriyet'in ilânından bu yana, 80 yıldır inşa edilen binaların hepsi birbirine benziyor: Okullar, fakülteler, gar binaları, oteller, bankalar, konser salonu, spor salonu, belediye sarayı ve hükümet konakları... Tektip, cezaevi ya da depo, fabrika vs gibiler, her bir kat yanyana kopyalanmış pencerelerden oluşuyor. Bina ise üstüste kopyalanmış katlardan. Pencereler ve katlar gibi binalar bile birbirinin yerine ikame edilebilir. Dışarıdan bakarak amacını, işlevini anlamak mümkün değil.

Sanki 80 yıldır Türkiye'deki bütün binaları aynı zevksiz mimar çiziyor. Oysa bu topraklar güzel binalarla dolu. Eski Yunan tapınakları, su kemerleri, köprüler, Ermeni, Rum ve Bizans kiliseleri, Selçuklu mimarisi, Osmanlı mimarisi... Neden cumhuriyet sonrası böyle bir kısırlık içine girdi Türkiye?

Yakında bu konuyu sorgulayan bir makale gireceğiz yayına. Aşağıdaki resimleri "[Soyut Sanat Müslümanın Yitik Malıdır](#)" serisi için bir ön hazırlık olarak sunuyoruz. Resimleri büyük görmek için albümün sonundaki YAZININ DEVAMI'na tıklayabilirsiniz.

Modern camiler neden çirkin?

Çünkü halka hizmet için değil onu korkutmak için yapılıyor bu modern camiler. Devletin ya da diktatörün kudretini ilân ediyor. Bizdeki devasa Atatürk heykelleri ve Anıtkabir gibi. (Bkz. *Çirkin Cumhuriyet ve Mânâ'sız Maneviyat*) Ya da Komünist Rusya'nın gücünü ilân eden, halka gözdağı veren propaganda amaçlı anıtlar geliyor akla. 10 dakikalık namaz için yarım saat yürümek icab edecek ama onlara dert değil. Zira namaz kılmayan siyasetçilerin ve mimarların camileri uhrevî değil dünyevî. Büyük şirketlerin gücünü temsil eden, zengin ortaklara güven veren gökdelenler gibi kibir ve küstahlıkla uzansın gökyüzüne, bu yeter.

Resimdeki cami, [Djamâa El-Djazair](#) 2009-2011 arasında Cezayir'de inşa edilmesi planlanan bir bina idi, akibeti ne oldu bilmiyorum. Projenin maliyeti 3 milyar avro olacaktı, 200 veya 300 metre yüksekliğinde bir minaresi, 120.000 kişinin aynı anda namaz kılabileceği dev bir yapı. Fas'taki 2ci Hasan camisinden daha yüksek, daha pahalı. Çin, Tunus ve Fransız firmaları ihalenin değişik bölümleri için yarış halindeydi pastadan pay kapmak için.

Fakir bir halkın zengin devleti Cezayir. Parasızlık yüzünden doktora gidemeyen çok vatandaşı var. "Sadece" kanserden her yıl 20 bin insan ölüyor Cezayir'de. Cezayir'in, Fasın ya da Türkiye'nin çirkin camileri aslında bir kaç asırlık bir bozulmanın görünen kısmı değil mi?

İslâm ülkelerinde aydınlar, mimarlar ve siyasetçiler çirkinleştiler. Çirkinleşen camiler aslında güzel ahlâk ile güzel sanatın bağlarının koptuğunu yüzümüze tokat gibi çarpıyor sanki. Bir mimar olan Turgut Cansever'den dinleyelim:

"... İnsana maddî kudretini büyük ölçüde arttırma imkânı bağışlayan makineler insanı tabiat ve varoluşa karşı savaşan birisi durumuna dönüştürmekte. Öte yandan teknolojik gelişme bu savaşçının zaferini sembolize etmektedir. Bu savaşçının mimarisi

çok daha ezici, çok daha gizemli ve makinemsi olan zaferi, bütün mevcudat tabakalarında “herşeyi kendi yerine koymayı” amaçlayan İslâm mimarisinden açıkça farklıdır. [...] İçinde bulunduğumuz yüzyılda İslâm ülkeleri kültürel ve dini kimliklerini reddetmelerinin sonucu olarak kendi tarihi mimarlık miraslarını Batılı yayınlar ve araştırmalardan öğrenmek ve bunlar vasıtasıyla geçmişlerini değerlendirmek gibi garip bir durumla karşı karşıya kalmışlardır ...” (İslam’da Şehir ve Mimari)

Dünyadan modern cami örnekleri

